

Riku Neuvonen: *Sananvapauden historia Suomessa*. Gaudeamus 2018.

Helsingin yliopiston viestintäoikeuden dosentti ja Tampereen yliopiston julkisoikeuden yliopistonlehtori Riku Neuvonen huomasi perehtyessään eri töissään sananvapauden historiaan, että aiheesta ei ole olemassa minkäänlaista yleistystä. Monitieteisen tutkimushankkeen sijaan Neuvonen sanoo käsillä olevan kirjan tarkoituksena olevan ”toimia tiedon sulatusuunina ja avata sananvapauteen liittyviä aiheita mahdollisimman yleistajuisesti”. Kuten loppuviitteet ja lähdeluettelo paljastavat, sulatusuunin syövereistä löytyy oikeudellista ja muuta akateemista tutkimusta ja erilaisten instituutioiden, esimerkiksi sanomalehdistön, elokuvatarkastuksen ja Yleisradion, historioita.

Neuvonen tarkastelee sananvapautta ennen muuta oikeutena. Punaisena lankana on suomalaisen sananvapausaateen synty ja muovautuminen perusoikeudeksi vuosisatojen mittaan. Aikajännteestä tulee laaja, ja yhteiskunnat, oikeuskäsitykset sekä käytännöt ovat muuttuneet usein. Konteksti vaatii aatteiden, viestinnän sekä yhteiskunnallisten asenteiden ja yhteiskunnan yleisen tilan käsitteilyä. Käsitteellisesti sananvapautta ei voi määritellä pysyvästi. Se on ollut ja on jatkuvan muokkauksen ja taistelujen kohde.

Kun sananvapauden ulottuvuuksia puretaan, on käsiteltävä sensuuria. Valtiollisen sensuurin rinnalle Neuvonen tuo hiljennysvaikutuksen (epämukavat seu-

raukset) ja itsesensuurin. Itsesensuuriin toki liittyy myös eri alojen sisäisiä säännöstöjä ja tuotantokoodeja, joiden noudattaminen on muodollisesti vapaaehtoista. Itsesensuuri voi olla myös tiedostamatonta.

Neuvosen historiallinen käsittely on melkoisen laaja. Sensuurin synty Ruotsissa sidotaan tiiviisti hallitsijoiden historiaan. Mukana on jopa kuninkaallisten hallitsijoiden luetteloita. Tarpeenhan nopeasti etenevässä esityksessä ovat, kun kouluissa kuninkaita ja kuningattaria ei liene pöntetty 1960-luvun jälkeen.

Ruotsissa 1600-luvun lopulla perustettu *ensor librorum* tarkasti tarkoin julkaisut ja myös maahan tuodut teokset. Suomessa Turun akatemian piirissä sensurointipauksia oli äärimmäisen harvoin. Neuvosen mukaan venäläismiehytykset 1700-luvun alkupuoliskolla aiheuttivat sen, että suomalaiset eivät halunneet koetella sensuurin poliittisten tai uskonnollisten rajoitusperusteiden rajoja. Toinen syy oli painotuotteiden tosiasiallinen vähäisyys. Vapauden ajalle tultaessa kronologisesti esiteltyä sensuurihistoriaa reunustavat alan aikalaispöytäkirjat: omansa ovat saaneet Anders Nordencranz, Peter Forsskål ja tietysti Anders Chydenius.

Ensimmäisen sadan sivun jälkeen historia etenee suuriruhtinaskunnan aikaan. Kolmessakymmenessä sivussa Neuvonen käy läpi autonomian ajan alkupuolen perushistorian sananvapausaihetta aiemmasta tutkimuksesta tutulla tavalla. Tarkennusta käsitteilyyn tulee vuodesta 1866 lähtien, kun painovapausasetukset tulevat voimaan kumoten vanhat painovapaus- ja sensuurisäädökset. Sääntely oli tästedes entistä selvemmin lakiin perustuvaa. Kuten Neuvonen toteaa, autoritaarisen ennakkosensuurin purussa voi nähdä myös modernin yhteiskunnan piirteitä.

Tietä takaisin ei ollut. Vaikka sensuuri pian palautettiin, paikallislehdet ja muu painotoiminta

yleistyivät. Samalla yleistyi myös taistelu sensuuria vastaan. Vuosisadan loppupuolella järjestelmä tiukkeni entisestään.

Käännekohta oli, kun Leo Mechelinin pohjapaperi sai muodon tsaari Nikolai II:n marraskuun manifestissa. Perustettiin eduskunta, ja senaatti lakkautti ennakkosensuurin marraskuussa 1905. Pian tämän jälkeen kansalaisvapaudet kirjattiin mukaan erilliseen kansalaisperustuslakiin. Neuvonen kirjaa asiat tyyneesti, eikä argumentoi sorrolla tai roudalla.

Modernin yhteiskunnan synty toimi pontimena myös sananvapauden käsittelyyn oikeudellisen keskustelun kohteena. Sitä käytiin paitsi mediassa, myös kansalaisyhteiskunnassa, järjestöissä, yhdistyksissä ja kulttuurin kentillä. Oikeudellisenkin pohdiskelun yhteydessä keskustelu oli vahvasti poliittista. Ohessa kulkivat myös ajatukset kansansivistyksestä ja mielipiteen vapaudesta. Nämä, kuten myös itsenäisyyden alkuvuosikymmenien vähemmän tunnetut kehityskulut, Neuvonen tiivistää mainiosti.

Itsenäisen Suomen alkuvaihetta Neuvonen kutsuu ”rajoitetun sananvapauden kaudeksi”. Painovapaus oli aiemmin rajoitettu vain painotuotteisiin, mutta nyt sananvapauden ala laajeni näytelmä- ja kirjallisuuteen, kuvallisiin esityksiin, sävelteoksiin ja yleisesti lähes kaikkiin painotuotteisiin. Niistä selvittiin usein itsesääntelyllä. Esimerkiksi ehdotukset elokuvan valtiomonopolista ja lakiin perustuvasta elokuvatarkastuksesta eivät toteutuneet.

Itsenäisyyden ajalta Neuvosella on käytettäväänään laaja erikoistutkimusten kirjo. Kiinnostavalla tavalla ajan kiihkeät poliittiset liikkeet ja suora toiminta kytkeytyvät nimenomaan painovapauteen: Lapuan liike tuhosi juuri kommunistisen lehden painotalon. Ajan suuntaukset heijastuivat myös lainsäädäntöön. Valtiovallan oikeuksia puuttua painokirjoituksiin lisättiin tasavallan suojelulaissa (1930) ja kiihoituslaissa (1934). Jäl-

kimmäinen kielsi esimerkiksi kansallisten muistojen häpäisy, joksi kelpasi paitsi sisällissodan valkoisen toiminnan esittäminen epäsuotuisassa valossa ja punaisen osapuolen toiminnan kehuminen. Neuvonen esittää erikoistutkimusten nojalla runsaasti esimerkkejä teatterista ja elokuvasta sekä Yleisradion historiasta ja esimerkiksi kirjasensuurista sodan aikana. Käsittely on hyvin toteutettu viitteitä myöten.

Sodasta ja sodan jälkeisestä muutoksesta Neuvonen selviää niin ikään hyvin. Henkilökuvia piirretään tietolaatikoissa niin Hella Wuolijosta kuin Ernesti Hentusestakin. Radion vaikutusvallan kasvu, valtiollisen elokuvansensuurin synty ja mainosten sääntely laajensivat kontrollia: toisaalta painovapauslaki oli vuodelta 1919 ja sähköinen media käytännössä eri sääntöjen parissa. Muutos tapahtui vasta 1980-luvun puolivälissä, josta lähtien esimerkiksi ulkopoliittinen sensuuri lopulta lakkasi elokuvansensuurissakin.

Sananvapaustaistelun yleisistä luonteesta kertoo silti paljon se, että esimerkeistä kirjallisuudesta, elokuvista, lehdistöstä ja taiteesta ei ole pulaa vaikka esitys lähennee nykypäivää. Koska Neuvosen tapa käsitellä nykypäivää on tiivis ja asiallinen, se toimii hyvin keskustelun avaajana tulevaisuuden moniin suuntiin eteneviin sananvapauden kysymyksiin.

JARI SEDERGREN

Kirjoittaja on dosentti ja Kansallisen audiovisuaalisen instituutin erikoistutkija.